

СРБИ У РУМУНСКОМ ДЕЛУ БАНАТА: ЕТНОГРАФИЈА ТЕРЕНСКОГ ИСТРАЖИВАЊА

У раду преносим теренска искуства која сам стекла у оквиру ангажмана на пројекту *Истраживање историје и културе Срба у Румунији*, реализованог у организацији Центра за научна истраживања културе Срба у Румунији (Темишвар). Приказујући процес припреме за рад на терену, као и начин реализације теренских истраживања у чијим је фокусима био обичајни живот српске националне мањине у румунском делу Баната, циљ овог прилога је да пружи допринос текстовима који проблематизују методологије теренског рада у српској етнологији и антропологији.

Кључне речи: Срби, румунски Банат, теренска истраживања, етнографија.

Увод

Године 2018. са задовољством сам прихватила позив да постанем део тима Етнографског института САНУ који је имао задатак да у оквиру вишегодишњег пројекта *Истраживање културе и историје Срба у Румунији* у организацији Центра за научна истраживања културе Срба у Румунији (у даљем тексту ЦНИКСР) бележи, обрађује и објављује етнолошку грађу о начинима празновања *Божјића*, *крсне славе* и *свадбе* међу српском националном мањином у Румунији.³ До тренутка када сам се прикључила наведеном пројекту, допринос „планског истраживању духовне и материјалне културне баштине Срба из румунског дела Баната, али и других српских енклава у Румунији” (Тодоровић, 2017: 464) дали су, у домену својих експертиза, истраживачи Етнографског института САНУ др Милина Ивановић Баришић, др Ивица Тодоровић, др Ђорђина Трубарац Матић и др Нина Аксић.⁴

¹ bojana.bogdanovic@ei.sanu.ac.rs

² Текст је резултат рада на пројекту *Истраживање историје и културе Срба у Румунији* у организацији Центра за научна истраживања културе Срба у Румунији (Темишвар) и рада у Етнографском институту САНУ који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС, а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2021. години број: 451-03-9/2021-14/200173 од 05.02.2021.

³ Наведени традиционални елементи су одабрани због своје идентитетске функције које имају не само код Срба у матици, већ и код Срба у расејању, па самим тим и код Срба у Румунији, а уз помоћ којих се и данас (само)дефинише све малобројнија српска мањина у посматраној мултикултуралној средини (Богдановић, 2019: 43).

⁴ Поред Етнографског института САНУ у наведени пројекат биле су укључене и друге

У периоду од 3. до 5. јула 2018. године теренска истраживања сам, заједно са колегиницама из Етнографског института САНУ др Милином Ивановић Баришић и др Ђорђином Трубарац Матић, спровела у селима *Краљевац* (рум. Stalovăț – насеље 40 км источно од Темишвара, у горњем току Тамиша), *Чанад* (рум. Cepad – насеље унутар истоимене општине) и *Фелнак* (рум. Felnac – насеље 20 км југозападно од града Арада). Села Краљевац и Чанад административно припадају Тимишкој жупанији, док село Фелнак административно припада жупанији Арад. Следеће, 2019. године, сплетом околности, нисам била у могућности да се у договореном (јунском) термину теренског истраживања придружим тиму Етнографског института САНУ те сам, пар недеља касније, у Румунију кренула сама.⁵ У селима *Соколовац* (рум. Socol – насеље на месту ушћа реке Нере у Дунав, у румунском делу Ђердапа), *Луговет* (рум. Câmpia – насеље на реци Нери, у румунском делу Баната) и *Златица* (рум. Zlatița – насеље на реци Нери, у румунском делу Баната) боравила сам у периоду од 9. до 11. јула. Наведена насеља припадају тзв. пољадијским селима, а налазе се на левој обали реке Нере, у подножју планине Локве (Крстић, 2015: 5). Смештена у равничарском делу југо-западног Баната, села административно припадају жупанији Караш-Северин. У територијалном смислу све три жупаније припадају *румунском Банату* који представља „изузетно важну област са становишта српског етнокултурног и етничко-етногенетског простора већ од давне прошлости” (Тодоровић, 2017: 466) и за српску мањинску заједницу најближи је матици.

Припреме за теренско истраживање

Како би истраживање обичајног живота српског народа ван матице на самом терену било што продуктивније, пре поласка покушала сам да сагледам 1) демографску ситуацију на истраживаној територији и 2) шири друштвени контекст у оквиру кога се бележи (касније и обрађује / објављује) етнолошка грађа о начинима празновања *Божића*, *крсне славе* и *свадбе* међу српском националном мањином у Румунији. На првом месту, користила сам доступну литературу која обрађује проблематику положаја Срба у Румунији (Церовић, 1997, 2000, 2007; Малуцков, 2005; Степанов, 2006; Павловић, 2012; Степанов и Степанов, 2014; Крстић, 1984, 2015; Ивановић Баришић, 2015, 2017; Радан, 2015; Тодоровић, 2017 итд.). Такође, као

релевантне институције: Балканолошки институт САНУ, Институт за српски језик САНУ, Факултет за стране језике и књижевности Универзитета у Букурешту, Западни универзитет у Темишвару итд.

⁵ У јуну месецу пољадијска села су обишле моје колегинице из Етнографског института САНУ др Милина Ивановић Баришић и др Ђорђина Трубарац Матић.

веома корисно показало се и искуство које су, као вишегодишњи чланови наведеног пројекта, на терену стекле и самном несебично поделиле колегинице из Етнографског института САНУ др Милина Ивановић Баришић, др Ђорђина Трубарац Матић и др Нина Аксић.

Важно је било, пре свега, знати да је Румунија због особеног историјског наслеђа, политичких околности и сталних миграција становништва, вишенационална и мултикултурална држава у којој живе бројне националне мањине диференциране према бројности, просторном размештају, друштвеној кохезивности, националној еманципацији, етничким, демографским и другим особеностима (Богдановић, 2019: 49). Срби у Румунији данас имају статус националне мањине: према попису становништва из 2011. године⁶, Срба је у укупном броју становника у Румунији било 18.076 (0,008980%), односно 0,54% од свих 20 засебно регистрованих мањина (Степанов и Степанов, 2014: 16–18).⁷ Према најновијем попису становништва у Румунији из октобра 2011. године, демографска ситуација на истраживаној територији је следећа:

село	бр. становника српске националности	бр. становника српске националности у %
<i>Краљевац</i>	98	64,5%
<i>Чанад</i>	269	6,4%
<i>Фелнак</i>	162	6%
<i>Соколовац</i>	436	63,6%
<i>Луговет</i>	286	54,6%
<i>Златица</i>	225	34%

Табела бр.1: Преглед броја становника српске националности на истраживаној територији⁸

Када је у питању шири друштвени контекст у оквиру кога се истражују дефинисане теме, у доступној литератури пронашла сам податке да су складни и пријатељски међудржавни односи између Југославије и Румуније промењени 1948. године, после доношења Резолуције Информбироа (Церовић, 1997).⁹ У том смислу прекинути су дипломатски, политички, привредни

⁶ Срби имају засебну рубрику у упитницима за попис становништва тек од 1992. године (што је задржано и при пописима 2002. и 2011. године); у раздобљу од 1930. до 1977. године у обрасцима за попис становништва у истој рубрици уписивани су конститутивни народи Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (Степанов, 2006: 12).

⁷ У поређењу са резултатима пописа од 2002. године констатује се смањење укупног броја становника, али и још драстичније смањење броја припадника националних мањина (Степанов и Степанов, 2014: 19).

⁸ Статистички подаци преузети су из Степанов и Степанов, 2014: 28–30.

⁹ Резолуцијом су источноевропске социјалистичке земље, са СССР-ом на челу, оптужиле југословенско партијско и државно руководство да је издало социјализам и да је увело

и културни односи са Југославијом. На удару анти-југословенске кампање нашло се руководство Савеза словенских културно-уметничких друштава у Румунији, као и свештеници, учитељи, професори, ученици и студенти, који су одбили да прихвате ставове Резолуције Информбироа (Церовић, 1997). Румунске власти су покренуле судске процесе против водећих људи из редова српске националне мањине, који су оптуживани да су „шпијуни и издајници у служби Титове фашистичке клике” (Церовић, 1997). Појединци, који су одбијали оптужбе, осуђивани су на смртну казну или на доживотну робију. Поред појединачних, прогонима су били изложени и шири слојеви припадника српске националне мањине у Румунији, што је посебно дошло до изражаја 1951. године, када је у ноћи 18. јуна, на Духове, отпочела депортација читавих српских породица у Бараганску пустињу.¹⁰ Бараганска депортација за циљ је имала уклањање политичких противника и „сумњивих елемената” из пограничних зона ка Југославији.¹¹ Након нормализације међудржавних односа Југославије и Румуније, у првој половини 1956. године изгнаници су пуштени из радног логора. Међутим, по повратку у Банат затекли су празна домаћинства, конфисковану пољопривредну земљу, високе порезе... Румунске власти наставиле су „обрачунавање” са српском мањином, али на „суптилнији” начин. Неки од механизма асимилације припадника српске заједнице били су: превођење имена лица и места са српског на румунски језик и непостојање двојезичних натписа; стално смањивање броја основних школа на језику српске мањине; смањивање броја културних и спортских друштава мањине; румунизација деце из мешовитих бракова; запошљавање стручњака из редова мањине у насељима где њихови припадници не живе итд. (Церовић, 1997). Данас је српска заједница у Румунији у великој мери захваћена процесима асимилације и депопулације, али са очуваном свешћу о властитим културним и националним особеностима, препознатим и од стране већинског окружења, као и са врло развијеним одликама онога што се у науци означава као *community life* (Павловић, 2012: 11).

капиталистичке друштвене односе. Захтевана је безусловна капитулација Комунистичке партије Југославије и њеног руководства. Централни комитет КПЈ одбацио је оптужбе као неосноване. Тада је отпочела кампања са циљем да се Југославија подреди блоку источноевропских социјалистичких земаља, којима је руководио СССР (Церовић, 1997).

¹⁰ Реализована према тзв. „совјетском моделу”, депортација у степску равницу у југоисточној Румунији обухватила је 297 насеља, 12791 породицу и више од 40300 људи (Румуна, Срба, Немаца, Мађара, Басарабејаца...) из три жушаније: Тимиш, Караш-Северин и Мехединц; према последњим проверама и упоређивању података, констатовано је да је у Бараган депортовано укупно 2780 особа српске националности (Милин, 2016: 16).

¹¹ Више о депортацији Срба у Бараган и повратку из њега видети у Милин и Степанов, 1996; Милин и Степанов, 2002; Милин, 2016.

На терену

Непосредно непознавање локалне средине показало се као отежавајућа околност приликом успостављања контакта са локалним становништвом. Због немогућности да ми се због здравствених проблема и/или недостатка времена, како кажу, „посвете”, разговор је одбио одређени број припадника српске заједнице. Саговорници који су прихватили разговор, њих петнаесторо, махом се баве пољопривредом, а у својим домаћинствима, у највећем броју случајева, живе сами или са супружницима.¹² Старије су животне доби – просечна старост саговорника у тренутку бележења разговора износи 75,2 године. Сви саговорници су пристали да разговори са њима буду снимљени и да добијени подаци буду коришћени у научне сврхе. Овом приликом наводим њихове иницијале и године рођења: у Краљевцу сам 2018. године разговарала са Љ. М. рођеним 1946. године, М. М. рођеном 1950. године и Ј. С. рођеном 1948. године; у Чанаду сам разговарала са М. И. рођеном 1949. године, док сам са С. М. рођеним 1927. године разговарала у Фелнаку. 2019. године у Соколовцу сам разговарала са Ђ. Т. рођеним 1954. године, В. У. рођеном 1941. године и В. Н. рођеном 1927. године; у Луговету сам разговарала са Р. В. рођеном 1942. године, О. Р. рођеним 1940. године, Н. В. рођеном 1944. године и А. Н. рођеном 1941. године, док сам са М. Б. рођеном 1944. године, А. Љ. рођеним 1950. године и С. Ж. рођеном 1948. године разговарала у Златици.¹³

Како бих добила податке који касније (у анализи теренске грађе) могу бити (у што већој мери) упоредиви, у разговору са мојим саговорницима ослонила сам се на *оквирни упитник* који је конципирала др Милина Ивановић Баришић, виши научни сарадник Етнографског института САНУ, за потребе спровођења теренских истраживања у оквиру пројеката ЦНИКСР. С обзиром на то да „саговорници из, различитих разлога, нису увек спремни (расположени) за разговор на начин који је истраживач приликом планирања истраживања замислио (осмислио) и жели да га обави” (Ивановић Баришић, 2019: 359), сувишно је нагласити да у потпуности конзистентно спровођење оквирног упитника није било могуће.¹⁴ С тога су разговори, за-

¹² Ретка су домаћинства у којима живи више генерација укућана.

¹³ Помоћ у реализацији теренских истраживања пружили су ми сви припадници српске заједнице са којима сам контактирала као и представници њихових мањинских организација. Овом приликом посебну захвалност упућујем Весни Кармен Ђуричин на гостопримству и помоћи при проналажењу саговорника и Богдану Петрову и Милу Косашу на техничкој помоћи на терену.

¹⁴ На већину питања из оквирног упитника добијени су јасни, прецизни и недвосмислени одговори; поједина питања су допуњена (проширена) уколико је саговорника требало подстаћи на даљи разговор, пружити му допунско објашњење или се додатно задржати на посебно сложеном елементу обичајне праксе, док су у случајевима одступања од устаљеног начина празновања Божића, крсне славе и свадбе, умора саговорника и/или недостатка времена нека од питања предвиђена оквирним упитником током разговора изостављена.

бележени у виду звучних записа, неједначене дужине (и квалитета):¹⁵

место теренског истраживања	број саговорника	укупно снимљеног материјала
<i>Краљевац</i>	3	3:58:01
<i>Чанад</i>	1	54:32
<i>Фелнак</i>	1	2:10:17
<i>Соколовац</i>	3	4:10:37
<i>Луговет</i>	4	4:44:19
<i>Златица</i>	3	3:49:28
укупно	15	19:47:14

Табела бр.2: Преглед броја саговорника и дужине снимљеног материјала према месту теренског истраживања

Божић

С обзиром на то да је прослава рођења Исуса Христа један од најзначајнијих и обичајима најбогатији хришћански празник, сагледавање формално-структурних карактеристика прославе Божића на самом терену показало се као јако захтевно. Оквирни упитник који ми је био на располагању садржао је преко 50 питања којима је обухваћен период прослављања од Божићних поклада (27. новембра) до Богојављења (19. јануар). Моја почетна замисао (и жеља) да са саговорницима „прођем” кроз сва питања већ се при првом разговору показала као немогућа – врло брзо постало је очигледно да за детаљно истраживање целокупног циклуса божићних обичаја (који почињу постом, а затим низом сегмената које по веровању треба урадити до Бадњег дана и дочекати празник најсвечаније могуће у кругу своје породице) немам довољно времена. Највише због умора мојих саговорника, одлучила сам да у фокус разговора ставим „централни” део циклуса божићних обичаја, односно дан уочи Божића, Божић и други дан Божића. Овом приликом наводим питања из оквирног упитника о којима сам (у мањој или већој мери) успела да продискутујем са већином саговорника:

Бадњи дан

- 1) Када се сече бадњак?
- 2) Где се бадњак сече?
- 3) Ко иде да сече бадњак и колико бадњака се сече?
- 4) Како се бадњак сече и да ли се први мали део оставља по страни како би се после ставио на шпорет?
- 5) Шта се носи од хране и пића у бадњаке?

¹⁵ Делове транскрипата разговора са својим саговорницима до сада сам објављивала у више наврата (види Богдановић, 2019, 2020а, 2020б), те се овом приликом, због ограничености рада, нећу задржавати на преношењу исказа у деловима или целисти.

- 6) Када се бадњак уноси у кућу и да ли неки остаје испред куће?
- 7) Да ли се кити спољашњост куће, аутомобил, окућница са осталим објектима...?
- 8) Које су све радње које се практикују током уношења бадњака (да ли се *бадњачари* посипају пшеницом, да ли лупају, вичу...)?
- 9) Где се у кући ставља бадњак? Да ли се одмах убацује у шпорет и да ли се мали део оставља на шпорету да се преко њега честитају и љубе укућани?
- 10) Шта се ради при *царању* ватре бадњаком?
- 11) Шта домаћица спрема од хране за вечеру (колач за волове, колач за Божић, погача, посно или мрсно...)?
- 12) Када се по соби стављају слама, ораси и друго и ко их баца?
- 13) Да ли се једе за столом или на поду?
- 14) Да ли се пре вечере изговара нека молитва или здравица?
- 15) Како се честита Бадњи дан или Бадње вече?
- 16) Да ли има неког посла тај дан око стоке?
- 17) Да ли се иде у цркву на паљење бадњака?
- 18) Да ли се певају неке посебне божићне песме?
- 19) Да ли има Божићне јелке и како она изгледа? Када сте почели да је китите?

Божић

- 1) Да ли се Божић ноћу дочекује у кући или у цркви?
- 2) Да ли се рано ујутру коље прасе или јагње?
- 3) Да ли се рано ујутру иде на бунар по воду и шта се ради са том водом?
- 4) Да ли се иде на Литију у цркву и шта се ради када се врати из цркве (прелази се преко жеравице, домаћица обасипа житом...)?
- 5) Да ли се и када укућани обредно мрсе? Ко се први и како мрси?
- 6) Како се зове онај ко први улази у кућу и ко је то (комшија, рођак...)
- 7) Како се дочекује положајник и који су обичаји око њега?
- 8) Да ли положајник пева нешто док *цара* ватру и шта?
- 9) Да ли положајник ставља парицу на део бадњака који је остао на шпорету и да ли се преко тога сви честитају Божић?
- 10) Како се честита Божић и колико дана то траје?
- 11) Како се наздравља са положајником?
- 12) Да ли положајник остаје на доручку / ручку или иде кући па поново долази током дана на ручак?
- 13) Шта се спрема од хране на тај дан?
- 14) Шта се од хране ставља на сто за доручак, шта за ручак, а шта за вечеру?
- 15) Да ли домаћица ујутру меси чесницу, *кравај* или проју и када се она ломи и како?

- 16) Шта се ставља у чесницу и зашто? Ко ломи чесницу?
- 17) Када се руча и вечера?
- 18) Које се јело прво једе за ручак и како (*вареник*, три пута свако да узме...)?
- 19) Да ли је обавезно печење и које? Како се послужује?
- 20) Да ли се пали свећа на Божић, ко је пали, како и где стоји? Када, ко и како је гаси?
- 21) Шта се ради око стоке и живине на Божић?
- 22) Да ли постоји животињски положајник и ко је, како се уводи у кућу, да ли му се ставља *кравајчић* на рог?
- 23) Да ли су се јахали, тј. вијали коњи на Божић?
- 24) Да ли се на Божић гата и како? Какво време треба да буде на Божић?
- 25) До када стоји слама? Да ли сме да се усисава и брише три дана Божића?
- 26) До када се слави Божић и честита?
- 27) Да ли се по винограду баца слама?

Други дан Божића, Сабор Пресвете Богородице

- 1) Да ли се носи колач удатој ћерки или куму?
- 2) Да ли се тек на овај дан излази из куће?
- 3) Да ли се и даље поздравља са „Христос се роди“?

Крсна слава

На почетку разговора о начинима прослављања једног од најважнијих породичних празника, саговорнице сам замолила да ми одговоре на питање да ли славе крсну славу. Сви саговорници (који су учествовали у овом делу разговора) потврдно су одговорили на постављено питање. Из њихових одговора постало је јасно да крсна слава за припаднике српске заједнице представља један од примарних знакова њиховог препознавања и идентификације у мултикултуралној средини у којој живе: „па наравно да слаavimo, сви Срби славе славу”, „то је оно само наше”, „без славе кућа није српска” итд. Одговори на следеће питање (коју крсну славу славите?) варирали су у зависности од тога који је светац заштитник куће и породице; углавном се ради о великим хришћанским светитељима и то: св. Ђорђу – 6. мај (3), св. Петки – 8. август (2), св. Врачима – 14. новембар (2), св. Арханђелу Михаилу – 21. новембар (2), св. Луки – 31. октобар (1) и св. Николи – 19. децембар (1). У наставку разговора, покушала сам да добијем одговоре на следећа питања из оквирног упитника:

- 1) Како називате славу – крсна слава, слава, свеца?
- 2) Коју славу славите? Да ли су сви у селу који славе ову славу рођаци и да ли се могу млади венчавати међу собом?
- 3) Како сте добили ову славу и како и коме ћете је предати? Описати шта се ради током обреда предаје славе, да ли се слава предаје са продајом куће...

- 4) Да ли пре славе долази свештеник да свети водицу и шта се после ради са том водицом?
- 5) Како теку припреме за славу, колико дана, шта се све спрема, ко шта набавља...
- 6) Да ли се спрема колач и како се он украшава? Када се служи колач и коме?
- 7) Описати како се спрема остала храна...
- 8) Да ли се пали свећа, када је и ко пали и да ли се износи из куће да се упали па се враћа?
- 9) Да ли се иде у цркву на сечење колача или се то обавља у кући? Ко/када/како?
- 10) Да ли имате жито, тамјан, кандило и икону? Где шта стоји?
- 11) Да ли се на славу зове и како?
- 12) Колико дана траје ваша слава и како називате који дан?
- 13) Колико гостију долази на славу и којим редом?
- 14) У ком делу куће славите славу?
- 15) Када почиње слава и како (вече пред, да ли се *диже* слава)?
- 16) Ако има навечерја, како се назива, када се шта износи од хране, ко је присутан, шта се и када пије?
- 17) Како се назива први дан славе?
- 18) Како се дочекују гости, како се поздравља са гостима, шта они доносе на дар?
- 19) Ко где седи?
- 20) Шта се и када износи од хране на сто?
- 21) Да ли домаћин двори славу и до када?
- 22) Да ли има здравица? Које су, када се изговарају и ко их изговара?
- 23) Када се гаси свећа, ко је гаси и како?
- 24) Када и како одлазе гости? Да ли им се нешто даје да понесу?
- 25) Како се називају други и трећи дан славе, ко и када долази?
- 26) Шта се на слави пева? Да ли се свира и игра?

Свадба

На почетку разговора о личним, проживљеним искуствима склапања брака, узети су подаци о брачном стању саговорника, годинама ступања у брак и етничкој припадности супруга/е. У другом делу разговора намера ми је била да на основу следећих питања из оквирног упитника сагледам *структуру свадбених ритуала као и основне елементе прославе*¹⁶:

- 1) Шта претходи свадби (упознавање, вереништво)?

¹⁶ Проучавајући формално-структурне карактеристике прославе календарских празника и обичаја у подавалским селима, Милина Ивановић Баришић наводи да су основни елементи прославе: *време, простор, учесници, радње, реквизити, веровања и забране* (в. Ивановић Баришић, 2007).

- 2) На који начин се упознају будући супружници (родитељи, посредник, самостално)?
- 3) Да ли постоји просидба и период вереништва? Ако је одговор потврдан, описати обичаје и шта се припрема за просидбени / веридбени ручак? Да ли се за ту прилику припрема посебна врста погаче (*веридбена погача, прстенска погача...*)? Ако је одговор потврдан, описати начин припреме.
- 4) Како се одређује датум свадбе? Ко то ради? Постоје ли одређене забране?
- 5) Описати начин позивања на свадбу? Има ли разлике у позивању ближих и даљих рођака? Да ли се том приликом позивари дарују (и чиме)?
- 6) Постоје ли момачко / девојачко вече? Ако је одговор потврдан, описати ко је присутан, где се одржава, има ли каквих обичаја?
- 7) Има ли каквих обичаја уочи свадбе? Шта се припрема од хране и у које време се служи?
- 8) Описати изглед младе – одећа, обућа, фризура. Ко набавља опрему и шта се са њом ради после свадбе? Ко и када облачи младу?
- 9) Описати изглед младожење.
- 10) Да ли постоје обичаји приликом доласка сватова код младе / младожење (откупнина, гађање јабуке, даривање...)?
- 11) Где се обавља свадбени ручак? Шта се припрема за свадбени ручак од хране и пића? Да ли и које врсте хлебова се припремају за свадбу (*кумова, старојкова погача...*)? Описати њихов изглед и назначити ко их носи. Шта се са њима ради?
- 12) Да ли постоје разлике у врсти хране и пића којима се послужују млада, младожења и остали гости?
- 13) Које су званице најважније (кум, стари сват, девер...). Описати њихово позивање и задужења на свадби.
- 14) Да ли младини гости на весеље долазе организовано и у које време? Да ли младини родитељи долазе раније или заједно са осталим гостима? Да ли доносе поклоне или нешто од хране и пића? Ако је одговор потврдан, описати ко то од гостију (брат, стриц, ујак, родитељи...) чини и шта се доноси (*мамина погача, колачи, торте...*)?
- 15) Да ли постоје нека веровања у вези са одређеном врстом хране коју доноси младаина родбина?
- 16) Приликом доласка сватова, шта од поклона доносе кум, стари сват, девер? Да ли доносе нешто од хране? Ако је одговор потврдан, описати шта се ради са донетом храном?
- 17) Када се свадба завршава и на који начин? Како се испраћају младенци, а како остали гости?
- 18) Где младенци одлазе? Постоје ли неки обичаји том приликом?

- 19) Да ли и чиме момкова мајка (свекрва) посипа младенце пред кућним прагом и зашто? Да ли се млади даје сито и шта се ставља у њега? Шта она ради са ситом и садржајем из њега?
- 20) Да ли се млади даје дете у руке? Ако је одговор потврдан, описати када и зашто?
- 21) Да ли се младенци послужују нечим пре уласка у кућу? Чиме?
- 22) Да ли млада уноси нешто у кућу када улази први пут (хлеб, вино...) и зашто?
- 23) Да ли постоје обичаји даривања јабуке?
- 24) Да ли се и када (код дана) припрема посебан ручак после свадбе? Ко се на тај ручак позива и шта се за њега припрема?
- 25) Да ли се младенци дарују? Ко дарује, чиме...?

Као што сам и очекивала, већина мојих саговорника је са задовољством говорила о личним, проживљеним искуствима склапања брака. У њиховим казивањима свадба је један од најрадоснијих животних догађаја. Радо су одговарали на постављена питања, допуњавајући одговоре бројним анегдотима. Такође, у појединим домаћинствима на увид су ми дате и породичне фотографије, затим венчани вео „купљен у Југославији” или пак буклија коју једна од саговорница и данас чува као успомену на позивање својих сватова. С друге стране, за део мојих саговорника свадба не представља најважнији, најразрађенији и садржински најбогатији обред животног циклуса; они су углавном наглашавали тешке животне околности у тренутку склапања брака (немаштина, бараганска депортација, неповољне породичне околности...) или „лош”, односно „наметнут” избор брачног партнера.

Сумирање утисака

Уопштено говорећи, теренски рад је „повезан са предвидивим, али и многим непредвиђеним околностима и проблемима, што се неизоставно одражава и на сам истраживачки процес” (Ивановић Баришић, 2019: 359). На основу мог искустава, три су главна изазова које са собом носе проучавања српске националне мањине у Румунији конципирана на овај начин. На првом месту, показало се да је највећи „непријатељ” истраживача на терену – *време*. По доласку у села која су одабрана да у њима буду спроведена теренска истраживања, део времена „одлазио” је на проналажење адекватних саговорника, тј. старијих припадника српске заједнице који имају времена и воље да у своје домове приме истраживача из Београда (односно „из Југославије”, како су ме поједини саговорници перципирани). С једне стране, у појединим местима проналажење адекватних саговорника заиста је ишло лако: било је довољно ући у једну српску кућу након чега сам ос-

тале саговорнике проналазила по принципу „препоруче”¹⁷; с друге стране, некада је заиста било тешко пронаћи већи број адекватних саговорника што због објективних околности¹⁸, што због субјективних разлога потенцијалних саговорника¹⁹. Отуда и број казивача варира од места до места (види табелу бр. 1). Било је за очекивати и то да пре почетка разговора о начинима празновања Божића, крсне славе и свадбе, саговорници са мном поделе нека своја (често не баш пријатна) животна искустава, тим пре што многи од њих живе сами, те су у мени првенствено видели дугоочекиваног госта, а не истраживача који има јасно дефинисан (и временом ограничен) задатак.²⁰ Такође, током разговора, драгоцену време „трошили” су удаљавање од теме, превише опширна казивања или пак превише шути одговори мојих саговорника (након којих је неопходно поставити низ потпитања како би се стекао што целовитији увид о предмету разговора). Други проблем са којим сам се сусрела током рада на терену јесте *умор* мојих саговорника. Наиме, у оквиру пројекта ЦНИКСР теренска истраживања су конципирана тако да су истраживачи из Етнографског института САНУ били у обавези да током боравка на терену са сваким саговорником обаве разговор о све три теме

¹⁷ Ова „тактика” се током рада на терену показала као веома ефикасна у редуцирању „празног хода” на минимум и то из више разлога: првенствено, на овај начин било је могуће (оковрно) мапирати где се у истраживаним селима налазе српске куће; друго, оне информације о потенцијалним саговорницима које нису уочљиве до тренутка док се са њима не успостави контакт (нпр. да је у кући непосредно пре мог доласка био смртни случај те да није адекватно узнемиравати породицу; да потенцијални саговорник/ца није „разговорљив/а”, да је потенцијални саговорник/ца изузетно лошег здравственог стања итд.) постају „видљиве” и треће (можда и најважније) је то што сам могла да се „позovem” на то да ми их је за саговорнике препоручио неко ко је већ разговарао са мном, што је потенцијалним саговорницима уливало извесну дозу сигурности да у кућу приме непознату особу.

¹⁸ Примера ради, првог дана теренског истраживања 2018. године са колегиницама из Етнографског института САНУ др Милицом Ивановић Баришић и др Ђорђином Трубарац Матић посетила сам Краљевац. Игром случаја, тог дана је у селу била сахрана старијег члана српске заједнице којој је присуствовала већина становника српске националности. Приморане да сачекамо док се спровод не обави и потенцијални саговорници врате својим домовима, „изгубиле” смо сат-два, након чега смо истраживање ипак успеле да обавимо на испланиран начин.

¹⁹ Неки од разлога које су потенцијални саговорници навели као изговор да не пристану на разговор су: неодложни кућни/пољски радови, умор, лоше здравствено стање, незаинтересованост за истраживане теме, неспремност да причају са „новинарима” итд.

²⁰ Ова напомена написана је искључиво из угла истраживача који је на терену лимитиран временом и ни у ком случају не би требало да доведе у питање моју емпатичност. Напротив, бараганска искуства, губици чланова најужих породица, здравствени проблеми, самоћа, немаштина и сл., приче су које никога не могу оставити равнодушним. „Уводни” разговори су, не мали број пута, били прекидани и емотивним реакцијама мојих саговорника, за које сам замољена да не буду снимљени. У тим (и таквим) ситуацијама трудила сам се да као истраживач задржим (барем делимичну) објективност (иако су ме поједина казивања дубоко узнемирила) и фокус разговора у погодном тренутку померим ка истраживаним темама.

дефинисане пројектом, што се у пракси показало као веома исцрпљујуће првенствено за моје саговорнике, али и за мене као истраживача чија концентрација ни у једном тренутку не сме да опадне (види табелу бр. 1). У тренуцима када бих приметила да фокусираност мојих саговорника слаби, покушавала сам да им, прављењем (мањих) пауза (најчешће између тематских целина), омогућим да се одморе²¹; ипак, у веома малом броју случајева, са појединим саговорницима једноставно нисам успела да разговор довршим у целости, и поред њихове добре воље да одговоре на сва (оквирним упитником) предвиђена питања. Већ првог дана боравка на терену, проналазећи саговорнике међу популацијом старије животне доби, сусрела сам се са још једним изазовом, а то је *крхкост сећања*. Преиспитујући веродостојност и природу сопствених сећања, неки од саговорника нису били у стању да репродукују личне успомене о протеклим догађајима / доживљајима, чак ни онда када су низом потпитања били подстицани да поједина искуства у сфери празновања конкретизују у времену и простору.

Међутим, иако је на овај (и овакав) начин осмишљено и реализовано проучавање празновања Божића, крсне славе и свадбе међу српском мањином у Румунији повезано са извесним тешкоћама, теренска истраживања у банатско-црногорским, поморишким и пољадијским селима мени остају „у сећању као нешто лепо и непоновљиво, испуњено бројним анегдотама које се касније препричавају као врста лепог сећања на сопствени рад” (Ивановић Баришић, 2019: 359). Мишљења сам, такође, да сам не само ја, већ и све моје колеге из Етнографског института САНУ, као уосталом и сви други сарадници ангажовани као истраживачи на пројекту ЦНИКСР (види фусноту бр. 1), допринели да се духовна и материјална културна баштина Срба у Румунији проучава на поуздан, научно утемељен начин, тим пре што „питање / проблем целовитог и систематског сагледавања српског етничког контекста на територији савремене Румуније (у прошлости и данас) представља једно од најмање истражених, са научне тачке гледишта сасвим непотпуних и чак, у извесним аспектима, веома ‘тајанствених’ питања” (Тодоровић, 2017: 465). Драгоцену *теренску грађу*, похрањена у Етнографском институту САНУ и Центру за научна истраживања и културу Срба при Савезу Срба у Румунији, на располагању је истраживачима за даљу стручну обраду и публикавање.

Литература

- Богдановић, 2019: Б. Богдановић, Идентитетски елементи Срба у Румунији: свадба у селима Поморишја и банатске Црне Горе. Темишвар – Ниш: *Исходшта*, 5, 43–56.

²¹ Током пауза, саговорници су ми најчешће показивали домаћинства, послуживали својим домаћим производима, упућивали на разговор са другим члановима породице итд.

- Богдановић, 2020а: Б. Богдановић, Обичаји животног циклуса код Срба у Румунији: свадба у селима Пољадије. Темишвар – Ниш: *Исходишта*, 6, 27–38.
- Богдановић, 2020б: Б. Богдановић, Прилог проучавању етничког идентитета Срба у Румунији: свадба у селима Пољадије Београд: *Антропологија*, 20 (3), 233–249.
- Ивановић Баришић, 2007: М. Ивановић Баришић, *Календарски празници и обичаји у подавалским селима*. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Ивановић Баришић, 2015: М. Ивановић Баришић, Календарски празници код Срба у Румунији. Темишвар – Ниш: *Исходишта*, 1, 129–138.
- Ивановић Баришић, 2017: М. Ивановић Баришић, Породична слава код Срба у Румунији – Дињаш и Ченеј. Темишвар – Ниш: *Исходишта*, 3, 141–148.
- Ивановић Баришић, 2019: М. Ивановић Баришић, Значај теренског рада, у: *Живот посвећен трагању за етничким идентитетом*. Темишвар: Editura Universităţii de Vest, 357–371.
- Крстић, 1984: Б. Крстић, Неки народни обичаји Срба Дунавске клисуре у Румунији. Београд: *Расковник*, ХЛI, 3–34.
- Крстић, 2015: Б. Крстић, *Народни живот и обичаји Клисураца и Пољадијаца*. Темишвар: Савез Срба у Румунији.
- Малуцков, 2005: М. Малуцков, О етнолошким истраживањима Срба у румунском Банату, у: *Положај и идентитет српске мањине у југоисточној и централној Европи*. Београд: САНУ, 353–364.
- Милин и Степанов, 1996: М. Милин и Љ. Степанов, *Бараганска голгота Срба у Румунији 1951–1956*. Темишвар: Едитура Демократски савез Срба и Карашевака у Румунији.
- Милин и Степанов, 2002: М. Милин и Љ. Степанов, *Срби из Румуније у Бараганској Голготи*. Вршац: Тритон.
- Милин, 2016: М. Милин, *Срби у Бараганској голготи*. Темишвар: Mirton – Uniunea Sârbilor din România.
- Павловић, 2012: М. Павловић, *Срби у Темишвару*. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Радан, 2015: М. Н. Радан, *Фонетика и фонологија карашевских говора данас – прилог проучавању српских говора у Румунији*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Степанов, 2006: Љ. Степанов, Статистички подаци о Србима у Румунији. Нови Сад: *Темишварски Зборник*, 4, 9–30.
- Степанов и Степанов, 2014: Љ. Степанов и В. Степанов, *Статистички подаци о Србима у Румунији*. Темишвар: Савез Срба у Румунији.
- Тодоровић, 2017: И. Тодоровић, О новим етнолошким истраживањима Срба у Румунији. Темишвар – Ниш: *Исходишта*, 3, 474–474.
- Cerović, 1997: L.J. Cerović, *Srbi u Rumuniji od ranog srednjeg veka do današnjeg vremena*. http://www.rastko.rs/antropologija/ljcerovic_srbi_ro.html Преузето 19. 10. 2019.

Церовић, 2000: Љ. Церовић, *Срби у Румунији*. Темишвар: Савез Срба у Румунији.
Церовић, 2007: Љ. Церовић, *Срби у Араду*. Нови Сад – Арад: Музеј града Новог Сада, Савез Срба у Румунији – Огранак у Араду.

Bojana B. Bogdanović

SERBS IN ROMANIAN BANAT: ETHNOGRAPHY OF FIELD RESEARCH

Summary

This text brings together few areas of anthropological interest, namely fieldwork methodology as well as marginal and marginalized ethnic groups and minorities (Serbs in Romania). Its aim is to present the structures, dynamics and main impressions from field researches in the villages of Romanian Banat (Kraljevac, Čanad, Felnak, Sokolovac, Lugovet and Zlatica) as it was realized during 2018 and 2019 within the project *Researching the history and culture of Serbs in Romania*. Investigation was focused on the ways of celebrating *Christmas*, *Patron Saint Day* and *weddings* among Serbs in Romania villages. These traditional elements were chosen because of the identity function they have not only for the Serbs in the country of origin, but also for the Serbs in diaspora, and thus consequently for the Serbs in Romania, and they even today (self)define ever decreasing Serbian national minority in the multicultural surroundings.

Key words: Serbs, Romanian Banat, fieldwork, ethnography.